

УДК 346.1+330.13

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v105.2025.8>*О. О. Гаврилюк*

ПРОБЛЕМА СУЧАСНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВА І ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. Актуальність проблеми ефективності права та правового регулювання має практично невичерпний характер, що визначається у першу чергу інструментальною природою правових норм. З цією проблемою більш тісно зіштовхуватимуться суб'єкти правотворчості, яких пункт 4 частини четвертої статті 27 Закону України «Про правотворчу діяльність» після набрання ним чинності зобов'язуватиме перед прийняттям кодексу або первинного закону визначати мету проекту нормативно-правового акту, а також основні правові механізми його реалізації з обґрунтуванням його ефективності [1, ст. 27]. Проте навіть сьогодні це питання має нагальний характер і активно підіймається у ході правотворчого процесу, який орієнтований не просто на створення нормативно-правового акту, а на досягнення певної мети.

Водночас аналіз наукових досліджень, присвячених піднятій проблемі, дозволяє з одного боку окреслити загальноприйняте на сьогоднішній день юридичне розуміння ефективності правового регулювання, а з іншого боку при його накладенні на сучасні реалії і тенденції розвитку суспільства і права визначити необхідний подальший вектор еволюції відповідної доктрини, так би мовити, наступну закономірну і необхідну сходинку або ж гілку її розвитку.

Рівень піднятої проблеми особливо чітко демонструється при зверненні до її галузевого, зокрема господарсько-правового розрізу, який повністю переймає загальні риси її теоретичної наукової розробки і у загальному плані не відривається занадто від неї, тобто не поглиблюється у напрямку її спеціалізованого розгляду.

За таких обставин створюється загроза зниження на рівні наукового розгляду конкретної проблеми методологічної ролі господарсько-правової доктрини відносно практики, зокрема практики правотворчого процесу, внаслідок чого юридична наука не забезпечуватиме практику необхідним матеріалом для найбільш ефективної реалізації.

У зв'язку з цим, питання ефективності правового регулювання і, зокрема господарсько-правового регулювання суспільних відносин, перетворюється на практичну проблему, яка підлягає всебічному розгляду у доктринальному ключі у поєднанні її теоретичних та практичних аспектів. Важливим кроком на шляху забезпечення такого розгляду виступає виявлення дійсного стану наукової розробленості піднятої проблеми через визначення усталеного наразі розуміння ефективності права та правового регулювання суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ефективності права і правового регулювання суспільних відносин, включаючи відносини, що складаються

у сфері господарювання, ставала предметом наукового розгляду таких вчених правників як О. В. Білоус, О. А. Воловик, О. С. Волохов, Р. О. Гаврилюк, Є. В. Годованик, П. Д. Гуйван, С. А. Дроботов, В. В. Завальнюк, Д. В. Задихайло, І. А. Іщенко, І. А. Іщенко, Р. М. Кельман, Л. Ф. Купіна, Л. Л. Лепех, І. Ю. Настасяк, Н. М. Оніщенко, І. В. Руденко, І. В. Стаднік, Т. І. Тарахонич, Г. В. Тимченко та ін.

Мета статті полягає у визначенні особливостей усталеного наразі вітчизняного теоретико-правового та господарсько-правового підходу до розуміння природи ефективності права та правового регулювання як необхідної умови окреслення вектору його подальшого поглиблення у господарсько-правовому ключі для формування науково обґрунтованих пропозицій з вдосконалення правотворчого процесу.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до розгляду проблеми наукового розуміння ефективності права і правового регулювання необхідно підкреслити семантичну близькість обох термінологічних конструкцій в аспекті якої і розглядатиметься піднята проблема.

Сучасні вчені-правники активно вживають як словосполучення «ефективність права» [2, с. 39; 3, с. 54; 4, с. 105; 5, с. 12], так і «ефективність правового регулювання» [6, с. 59; 7, с. 262]. Іноді також вживається термінологічна конструкція «ефективність законодавства» [8, с. 36; 9, с. 41; 10, с. 25].

Проте річ у тім, що право, як зазначається у сучасних дослідженнях, виступає соціальним регулятором і часто розглядається як сукупність норм. Однак у будь-якому разі воно виконує інструментальну роль, оскільки, будучи продуктом людської діяльності, як зазначає М. А. Самбор, переслідує мету у формі впорядкування відносин між членам суспільства [11, с. 62–63].

У такому сенсі право можна розглядати у статичному аспекті, тобто як сукупність елементів, або ж у динамічному, тобто як взаємодію відповідних елементів, спрямовану на досягнення визначеної мети. При цьому, як стверджує Т. І. Тарахонич, динаміка права, його сила та енергія втілюється у «правовому регулюванні», спрямованому на досягнення правового результату [12, с. 10]. Крім того, регулятивна функція, що виступає основною функцією права, розкривається саме в аспекті його цілеспрямованого правового впливу [13, с. 51] на значущі для держави і суспільства суспільні відносини [14, с. 320].

У зв'язку з цим у такому ключі з семантичної точки зору термінологічні конструкції «ефективність права» та «ефективність правового регулювання» набувають синонімічного значення. Адже при розгляді права у статичному розумінні неможливо стверджувати про його ефективність у той час як у динамічному аспекті право втілюється у правовому регулюванні у зв'язку з чим ефективність останнього означає одночасно ефективність права.

Своєю чергою аналіз сучасних наукових поглядів, які відображають розуміння ефективності права, дозволяє умовно розмежувати три основні групи підходів до теоретичного розв'язання піднятої проблеми, які умовно можна назвати: 1) інструментальні; 2) телеологічні; 3) комбіновані.

Інструментальні підходи характеризуються переважно зосередженням уваги на характеристиці ефективності засобів правового регулювання, при цьому, відводячи його меті певною мірою другорядне значення посередництвом її абстрагу-

вання. Хоча при цьому повного теоретичного відриву засобу від результату при розгляді ефективності права не відбувається, у першу чергу у силу очевидної логічної недовершеності такого підходу.

Для прикладу, І. А. Іщенко у ході розгляду ефективності правового регулювання хоча і звертає увагу на результативність, проте розкриває останню через застосування таких норм права, що визначають модель поведінки, яка нормально сприйматиметься як суспільством у цілому, так і окремою особою зокрема [15, с. 97]. За таких умов мета правового регулювання у межах визначення набуває досить абстрактного та умовного характеру. Також, наприклад, розглядаючи ефективність конституційно-правових норм, Є. В. Годованик звертається до необхідності її осмислення через якісну та кількісну здатність конституційно-правових норм забезпечувати здійснення суб'єктами конституційно-правових відносин усвідомлених, цілеспрямованих правомірних вольових актів заздалегідь закладених (запрограмованих) у нормах як кінцевий результат їх реалізації [16, с. 32]. Тобто ефективність права за такого підходу розглядається фактично через можливість реалізації в умовах практики моделей поведінки, закріплених у самих же нормах права.

Подібним чином І. Ю. Настасяк стверджує, що ефективність впливу права являє собою здатність права забезпечувати за мінімальних витрат досягнення закладених у ньому соціально-правових цілей, що полягають у запрограмованих позитивних змінах регульованих сфер суспільних відносин за допомогою формування подібних (бажаних) для цього моделей поведінки їх учасників [17, с. 22–23]. Очевидним є розгляд ефективності права через саму інструментальну природу права і при цьому з точки зору самої моделі поведінки, закріпленої у нормі безвідносно її співвідношення з обставинами, які виходять за межі концепції засобів правового регулювання і на які при цьому право впливає або повинно впливати. Подібним чином Р. М. Кельман розглядає ефективність норми права, зокрема через таку її реалізацію, яка відповідатиме вимогам правового забезпечення для яких ця норма була прийнята [18, с. 40].

Телеологічні погляди на ефективність правового регулювання зосереджують увагу у тому числі на меті його здійснення, проте ця мета розглядається, по-перше, у загальних ознаках, а, по-друге, не заглиблюється у галузеві аспекти регулювання суспільних відносин.

Одним з прикладів такого підходу виступає ще один висновок І. А. Іщенко у межах якого ефективність правового регулювання розглядається в якості характеристики останнього, зокрема через єдність юридичних і фактичних наслідків відповідного процесу [6, с. 66].

Водночас здебільшого підходи до визначення ефективності права, які акцентують увагу на результатах його реалізації, осмислюють проблему забезпечення правом інтересу, а також балансу інтересів окремих суб'єктів, зокрема приватних та публічних.

Наприклад, розглядаючи цю проблему з антропологічних позицій, В. В. Завальнюк визначає ефективність права через ступінь духовної і матеріальної реалізації індивіда [2, с. 48].

Більш близьким до цього юридичним підходом виступає позиція Г. В. Тимченко згідно з якою ефективне законодавство позначає систему якісних законів посередництвом яких учасники правовідносин можуть задовольнити свої інтереси згідно із загальними принципами права та правової держави [9, с. 43]. Також, наприклад, О. В. Білоус осмислюючи ефективність права як досягнення ним визначеної мети у її конкретних об'єктивно вимірюваних критеріях, водночас констатує, що право є ефективним настільки, наскільки виважено воно визначає межі прав, свобод і законних інтересів людини із максимальним сприянням їх реалізації у практичній площині [5, с. 14].

Більш широко ця проблема розглянута Л. Ф. Купіною, у тому числі через ступінь збалансованості групових та індивідуальних інтересів [3, с. 54].

Також, наприклад, Н. М. Оніщенко розглядає якість закону, *яка виступає одним з відгалужень теорії ефективності права* (курсив наш. – О. Г.), через сукупність сутнісних характеристик і його здатність реально задовольнити суспільні потреби та приватні інтереси [8, с. 36].

Комбіновані підходи характеризуються спробами розглянути ефективність права у контексті більш тісного і зв'язку інструменту (засобу) та мети з певною конкретизацією останньої.

Наприклад, А. Ю. Чемодурова, осмислюючи ефективність правового регулювання у тому числі через досконалість юридичної норми, процедурно-процесуального механізму її реалізації і водночас її застосування та реалізації, одночасно пов'язує ефективність із задоволенням інтересів суспільства, незадоволення яких, своєю чергою, має конкретні соціальні прояви [7, с. 265–266]. Також, наприклад, Т. І. Тарахонич, в одній зі своїх праць, аналізуючи теоретичні підходи до розв'язання піднятої проблеми, звертається до таких ознак ефективності як відповідність норми права об'єктивним законам, закріплення домінуючих потреб суспільства та якість законодавства [19, с. 83–84].

У цілому ж, пропонуване вище групування наукових підходів до визначення ефективності правового регулювання має певною мірою умовний і ґносеологічний характер й спрямовується на більш глибоке виявлення дивергентних ознак між ними для більш контрастного наукового осмислення.

Що ж стосується власне господарсько-правових підходів до теоретичного розв'язання піднятої проблеми, то одним з його прикладів виступає наукова розробка піднятого питання, здійснена І. В. Стаднік, у межах якої ефективність господарсько-правового регулювання суспільних відносин розглядається, зокрема через ефективність відповідного механізму, яка являє собою певну міру корисності господарсько-правового регулювання з урахуванням досягнення соціально-корисних цілей і отриманих результатів.

При цьому водночас ефективність дії механізму господарсько-правового регулювання пов'язується зі ступенем збалансованості публічних та приватних інтересів й розривається у тому числі через здатність господарсько-правових норм дієво вирішувати назріваючі конфлікти й тим самим знижувати рівень соціальної напруги у сфері господарювання. Проте найбільше привертає до себе увагу розгляд ефективності у тому числі через тріаду можливих цілей господарсько-правового

регулювання суспільних відносин яку складають економічний, соціальний та юридичний аспекти [4, с. 105–106].

Цей підхід вирізняється своєю комплексністю і водночас певним заглибленням порівняно з раніше проаналізованими висновками. Крім того, він зачіпає окремі важливі, на нашу думку, методологічні аспекти ефективності господарського права, які, однак будуть більш ретельно розглянуті нами у подальших наукових пошуках.

Поряд із цим у цілому окреслені вище підходи до осмислення ефективності права і правового регулювання суспільних відносин загалом та господарських відносин зокрема, є закономірним і природним результатом розвитку суспільства, права і юридичної доктрини, черговим і необхідним етапом еволюції людства.

Для усвідомлення цього необхідно згадати основні етапи і тенденції розвитку права європейського континенту яке незалежно від якості впливу права Стародавнього Риму на окремі локальні правові системи розвивалося за схожими закономірностями у межах єдиного вектору еволюції.

У першу чергу необхідно відмітити, що саме економічний компонент суспільних відносин, тобто особливості економічних зв'язків, що складалися між особами у рамках системи господарювання, відіграли ключову роль у еволюції усього людства, а тому і створюваних ним правових норм. Адже саме прагнення задовольнити свої майнові потреби виступало основним каталізатором і економічного і суспільного розвитку. Звідси окреслюються і фундаментальні основи для розгляду ефективності правового регулювання суспільних відносин саме у господарсько-правовому ключі.

Право виникло внаслідок природного розвитку суспільства як інструмент упорядкування відносин всередині суспільства. Проте з розвитком останнього змінювалося й інструментальне значення права, адже суспільні відносини, які ним регулювалися, також ставали складнішими. У зв'язку з цим обсяг і грані проблеми ефективності права на ранніх стадіях розвитку людства, а також сьогодні, і навіть сьогодні у порівнянні з минулим століттям є абсолютно різними.

У цьому ключі необхідно пригадати історичні особливості диференціації галузей права. Адже, наприклад, на певних етапах розвитку Стародавнього Риму термін *jus civile* за твердженням Р. А. Майданика застосовувався для позначення права, створеного народом певної країни, тобто це було право, яке застосовувалося до громадян відповідної держави у зв'язку з цим називалося громадянським (цивільним) [20, с. 65–66] і лише у ході еволюції було диференційовано *jus privatum*, що охоплюючи *jus civile* та *jus gentium* разом з *jus publicum* утворювало *jus Romanum* [21, с. 94].

Проте важливим є те, що диференціація галузей права не змінювала його інструментальної природи, а лише «спеціалізувала» право відповідно до сфер регульованих ним суспільних відносин. Це природно піднімає питання «галузевої ефективності» права, яке, на жаль, у такому контексті не піднімалося у юридичній літературі і повинно стати предметом окремого глобального розгляду.

Тим не менше, принаймні у контексті вітчизняної юридичної доктрини неможна не звернути увагу на два аспекти розвитку уявлень про ефективність права.

Першою є те, що, незважаючи на галузеву диференціацію права, яка, як ми зазначили, безпосередньо відображає характер розвитку суспільства і підкреслює інструментальний характер правових норм, ефективність права майже ніколи не розглядалася на рівні поширеного і підтримуваного підходу з «зовнішніх» відносно права або, принаймні, межових, так би мовити, «міждисциплінарних» позицій. Незважаючи на те, що, скажімо, господарське право має тісний зв'язок з економічними відносинами, у межах традиційного і найбільш поширеного підходу його ефективність розглядається виключно у інструментальному ключі, тобто як сукупності певних правових засобів, проте водночас, як правило, у певному відриві (у межах теоретичного аналізу) від мети (результату), якого відповідні засоби повинні досягти. Ця мета ніби ставиться у межах самого інструментарію, а не за ним, з чого у більш масштабному розумінні постає закономірна проблема оцінки ефективності. Адже якщо результат, якого планується досягти, перебуває у межах засобу його досягнення, тоді цілком закономірно, що ефективним буде вважатися сам факт використання такого засобу, оскільки формула причина-наслідок перебуває у межах конструкції «право – регулювання», а не «право – результат регулювання». Ця проблема має чіткий практичний прояв, яким є те, що навіть на рівні правової системи України переважна більшість нормативно-правових актів немає ані чітко визначених вимірювальних цілей, ані строків їх досягнення [22].

Звісно, контраргументом цьому може виступати неспроможність гносеологічного інструментарію права досягти відповідної мети. Однак ця теза не витримує критики ані у контексті юридичної доктрини, ані у контексті практики нормотворчості.

Інструментарій юридичної науки дозволяє не лише концентруватися на власне інструментальній природі засобів правового регулювання (при цьому явно неповний без наслідків для суто «позаяридичних» характеристик), а й вийти за її межі у тому числі з підкріпленням міжгалузевим та спеціалізованим неюридичним гносеологічним інструментарієм.

З токи зору досвіду правотворчості можливість виходу в оцінці ефективності права за межі суто інструментального підходу у самому собі підтверджується законодавчими актами бюджетної та податкової спрямованості [Див.: 23, с. 93–95] у ході проектування яких чітко у грошовому еквіваленті і навіть у динаміці визначаються фінансові наслідки вступу у силу відповідного нормативно-правового акту. Проте, на жаль, бюджетні та фіскальні нормативно-правові акти є чи не єдиними прикладами чіткої комплексної (необмеженої лише юридичними інструментальними аспектами) оцінки наслідків правового регулювання.

Другою особливістю розвитку уявлень про ефективність права, що певною мірою пов'язана з першою, є лише переважно узагальнене універсальне юридичне негалузеве визначення ефективності права відносно існуючої правової парадигми, тобто пануючої правової ідеї у контексті співвідношення юснатуралістичного та позитивістського підходів до визначення природи права.

Інакше кажучи, зв'язок ефективності правового регулювання з конкретними сферами суспільних відносин визначається переважно у загальному розрізі, проте не у контексті наслідків для сфер суспільні відносини, що регулюються галузевими нормативними положеннями. Виключення складають хіба що, як ми зазначили, нормативно-правові акти, що регулювали відносини, у сфері бюджетного процесу та оподаткування.

У зв'язку з цим цілком закономірно, що в умовах панування етатизму ефективність права розглядається у контексті забезпечення інтересів держави, що може прикриватися у тому числі навіть категорією «верховенство права», що, однак, не відображатиме реального стану речей. При цьому можуть існувати і різного роду «унікальні» в термінологічному ключі конструкції прикладом чого виступає «соціалістична законність» радянської епохи, за якою приховувався все той же етатизм.

Своєю чергою у межах людиноцентристського підходу, характерного для сучасної правової парадигми, ефективність права розглядається, зокрема у контексті забезпечення прав особи.

Однак у будь-якому разі йдеться про певний соціальний або соціально-правовий ефект правового регулювання [17, с. 22; 24, с. 228].

Інакше кажучи, розвиток наукової думки про ефективність права забезпечувався переважно лише розглядом балансу вимог закону та інтересів особи. При цьому самі конкретні прояви інтересів дуже часто не окреслюються. У такий спосіб забезпечується лише концептуальний, так би мовити, загальний розгляд ефективності поза конкретними вимірюваним критеріями.

Більше того, панування такого підходу і й ухилення ним від конкретних чітких вимірюваних критеріїв ефективності здатне завести у глухий кут навіть спроби галузевого осмислення піднятої проблеми. У контексті господарського права, керуючись окресленим вище підходом, а тому і дедуктивним методом, можна дійти висновку, що спрямованість господарського права на забезпечення правового господарського порядку, який, як справедливо зазначає О. А. Беляневич, виступає ключовою смислоутворюючою категорією господарського права [25, с. 19], закономірно визначає критерій відносно забезпечення якого, власне, і визначається ефективність господарсько-правового регулювання. Інакше кажучи, господарське право є ефективним настільки, наскільки воно забезпечує правовий господарський порядок.

Однак очевидно, що у даному випадку йдеться про традиційно надзвичайно широке розуміння ефективності господарського права, не підкріплене будь-якими чіткими вимірюваним критеріями, яким, у зв'язку з цим, неможливо повністю задовольнитися в сучасних умовах.

Піддані нами критичному осмисленню наукові підходи, які набули критичних ознак лише на цьому етапі розвитку правової доктрини і суспільства, проте ознаменували закономірний та необхідний попередній етап еволюції уявлень про підняту проблему і у зв'язку з цим сьогодні відіграють надзвичайно важливу роль у переході до нового етапу її осмислення, у сукупності дозволяють визначити сучасний стан розвитку інструментальної теорії права як «інструментальний ізо-

ляціонізм», який характеризує здійснення правового регулювання суспільних відносин з метою їх упорядкування відповідно до визначеної моделі, що, однак, не пов'язується з окресленням чітких вимірjuвальних цілей правового регулювання для сфери суспільних відносин, що потрапляє у предмет регулювання.

Одним зі свідчень цього виступає і вектор поглиблення доктрини ефективності не у галузевому напрямку з одночасним виходом у міждисциплінарний ракурс, а саме в інструментальному ключі. Це особливо чітко демонструється у контексті одного з відгалужень теорії якості закону, як частини доктрини ефективності права, у межах якого ефективність регулятивного інструменту пов'язується з проявом принципу правової визначеності [26, с. 133, 135] або ж здатністю законодавчого акту вірно відтворювати особливості регульованих його положеннями відносин, запобігаючи у такий спосіб негативним поведінковим проявам учасників правовідносин [27, с. 26]. Подальшим поглибленням цієї теорії є розгляд ефективності використання законодавчої техніки [28, с. 464].

Про ступінь проблеми свідчить і активізація спроб вийти з кута традиційної юридичної методології визначення ефективності права, які з одного боку проявляються у прямих твердженнях про необхідність вдосконалення існуючої методології, а з іншого – у спробах пошуку критеріїв ефективності права [Див.: 24, с. 228; 29, с. 115]. Крім того, ще на початку 2000-х років, наприклад О. В. Петришин, відмічав дедалі більше орієнтацію процесу правового регулювання на соціальні критерії ефективності. При цьому, на переконання вченого, важливим напрямком адаптації вітчизняного правознавства до викликів сьогодення повинна стати соціалізація юридичних знань, яка передбачає розгляд правової проблематики у більш широкому контексті, який охоплює у тому числі суспільство, а не лише його державну організацію [30, с. 73, 78].

Водночас в якості спроб виходу на новий етап наукового осмислення ефективності господарського права, яке, як ми зазначали, міцно пов'язане з економічними процесами, слід розглядати поглиблення аналізу економічної теорії права [31, с. 17] у напрямку «правової економіки» [32, с. 23–26].

Важливий внесок у розвиток цього напрямку науки господарського права здійснено О. А. Воловик на рівні монографічної праці «Погляд на право і розвиток економіко-правового дискурсу» (Київ, 2014) [33].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок під викладеним вище, необхідно констатувати, що окреслені особливості розвитку уявлень про ефективність права мають закономірний характер. Будучи інструментом регулювання суспільних зв'язків, право має переважно реактивний характер, тобто воно, як правило, реагує на розвиток суспільних відносин, а не випереджає його.

У зв'язку з цим з моменту утвердження позитивістської парадигми нормативні положення почали поступово покривати суспільні відносини, не охоплені правом. При цьому обсяг останніх стрімко зростає. Це, своєю чергою, сприяло диференціації і розвитку галузей права.

Однак, вважаємо, що значною мірою саме ця «технічна» мета в результаті і сприяла формуванню інструментального ізоляціонізму. Намагання охопити регулюванням нові суспільні відносини для забезпечення і гармонізації інтересів при-

ватних осіб, суспільства та держави сприяло, по-перше, поглибленню «реактивізації» правового регулювання, а, по-друге, обмежувало його призначення виключно відповідною метою, тобто не дозволяло йому розвинути за галузевими напрямками в сторону позаюридичних цілей впливу, а тому відривало його від кінцевого результату впливу і не вводило останній у конструкцію «засіб – мета». Як наслідок, ефективність права постала у самому факті регулювання, тобто її визначення передбачало аналіз права саме через себе, що проявилось у використанні для позначення ефективності таких категорій як «справедливість», «правовий закон» та інші, що не наповнені чіткими вимірювальними критеріями.

Поряд із цим, закономірно, що усталення системи галузей права призвело до подальшого поглибленого осмислення галузевих юридичних проблем. Адже в умовах, коли на рівні правового поля майже не залишилося неохоплених правом суспільних відносин, а усі галузі чітко «приткнулися» (наблизилися) одна до одної, що майже виключило існування «сірих зон», енергія еволюції спрямувалася вглиб галузевих проблем. У цьому аспекті, власне і виявилися екстенсивні особливості першого глобального етапу розвитку права, а також спільні для усіх галузей проблеми правового регулювання, однією з яких виступали проблема ефективності останнього. У таких умовах відносно чітко окреслюється наступний закономірний глобальний етап розвитку права, яким виступає поглиблення його інструментальної спрямованості в напрямку визначення галузевих критеріїв ефективності правового впливу у контексті більш тісного зв'язку права як інструмента та переслідуваної мети для сфери суспільних відносин як результатів його застосування, у тому числі, можливо, і в міждисциплінарному осмисленні відповідної проблеми.

Ураховуючи окреслені раніше особливості першого етапу, однією з яких виступила диференціація галузей права, закономірно, що специфікою нової ітерації поступу уявлень про ефективність правового регулювання повинно виступити галузеве осмислення цієї проблеми.

Для господарського права, що тісно пов'язане з економічними процесами, які відбуваються у державі, це визначає необхідність розгляду ефективності правового регулювання у відповідному ключі, а тому, у сутності, передбачає аналіз «економічної» ефективності права у тому числі в аспекті різних методологічних комбінаторик.

Саме на цьому аспекті піднятої проблеми слід зосередити подальшу увагу.

Література

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 88. Ст. 5121 (із змінами).
2. Завальнюк В. В. Ефективність права: антропологічний та євроінтеграційний аспекти. *Lex Portus*. 2017. № 1 (3). С. 39–49.
3. Купіна Л. Ф. Критерії ефективності правових норм. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Право*. 2017. Вип. 32. С. 51–57.
4. Стаднік І. В. Ефективність механізму господарсько-правового регулювання. *Право і суспільство*. 2017. № 5, ч. 2. С. 104–108.
5. Білоус О. В. Ефективність права у світлі концепції людиноцентризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 34. С. 12–14.
6. Іщенко І. А. Поняття ефективності правового регулювання: теоретичні і методологічні аспекти аналізу. *Держава і право*. Київ, 2010. Вип. 50. С. 59–66.

7. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 262–267.
8. Оніщенко Н. М. Підвищення ефективності законодавства як передумова запобігання соціальним конфліктам. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 41. С. 36–44.
9. Тимченко Г. В. Розмежування понять «ефективність законодавства» та «ефективне законодавство». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 9–2, т. 1. С. 41–44.
10. Волохов О. С. До питання визначення поняття «ефективність законодавства» та його використання. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 73. С. 25–30.
11. Самбор М. Право як поняття та підходи до його розуміння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2011. № 87. С. 59–63.
12. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правотворчість: співвідношення понять. *Держава і право*. Київ, 2010. Вип. 49. С. 9–16.
13. Дроботов С. А. Регулятивна функція права у правовій державі: поняття і ознаки. *Держава і право*. Київ, 2010. Вип. 50. С. 48–53.
14. Лепех Л. Л. Зміст та особливості «правове регулювання». *Митна справа*. 2013. № 5 (89). Ч. 2, кн. 2. С. 314–321.
15. Іщенко І. А. Спеціальні ознаки правового регулювання: проблеми визначення поняття, сутності та їх співвідношення. *Держава і право*. Київ, 2011. Вип. 53. С. 92–98.
16. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм: проблеми визначення та інтерпретації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 33. С. 30–32.
17. Настасяк І. Ю. Загальна характеристика ефективності правового впливу. *Митна справа*. 2012. № 4 (82). Ч. 2, кн. 1. С. 20–25.
18. Кельман Р. М. Поняття правових норм і методи оцінювання їхньої ефективності. *Принципи права: універсальне та національне в контексті сучасних глобалізаційних і євроінтеграційних процесів: тези доповідей і повідомлень міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 черв. 2024 р.)*. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2024. С. 39–43.
19. Тарахонич Т. І. Ефективність правового регулювання. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2004. Т. 26. С. 82–84.
20. Майданик Р. Цивільне право як сфера приватного права України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 65–80.
21. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Філософія римського права (філософське підґрунтя римського права). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Історія. Філософія. Політологія*. 2011. № 3. С. 90–95.
22. Гаврилук О. Як підвищити ефективність державного управління. *Економічна правда* (8 травня 2024 року). URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/05/08/713351/> (дата звернення: 20.01.2025).
23. Гаврилук Р. О. Ефективність дії норм податкового права України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2001. Вип. 121. Правознавство. С. 92–99.
24. Наконечна А. Ефективність впливу правового регулювання на задоволення людських потреб та інтересів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 227–231.
25. Беляневич О. Мета сучасного господарського процесуального права: доктринальний погляд. *Право України*. 2020. № 7. С. 13–31.
26. Гуйван П. Д. Якість закону як елемент визначеності правової норми. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 132–136.
27. Стащенко А. Про науково-теоретичні проблеми якості закону як основи його ефективності. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 23–27.
28. Руденко І. В. Законодавча техніка як елемент ефективності законотворчості. *Митна справа*. 2013. № 1 (85), ч. 2, кн. 1. С. 459–466.
29. Волохов О. Окремі підходи до визначення поняття ефективності правових норм. *Публічне право*. 2023. № 2 (50). С. 109–116.
30. Петришин О. В. Право як соціальне явище: особливості юридичного підходу. *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Т. IV–V. С. 73–83.

31. Гриценко О. А. Економічна теорія права: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 1. С. 17–30.

32. Овсієнко О. В. Правова економіка та її роль у формуванні ефективних норм господарської поведінки. *Економічний простір*. 2017. № 122. С. 18–27.

33. Воловик О. А. Погляд на право і розвиток економіко-правового дискурсу : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 272 с.

Анотація

Гаврилюк О. О. Проблема сучасних теоретичних та господарсько-правових підходів до розуміння ефективності права і правового регулювання. – Стаття.

Стаття присвячена визначенню особливостей усталених наразі вітчизняних теоретико-правових та господарсько-правових підходів до розуміння природи ефективності права та правового регулювання як необхідної умови окреслення вектору їх подальшого поглиблення у господарсько-правовому ключі для формування науково обґрунтованих пропозицій з вдосконалення правотворчого процесу.

У ході аналізу відповідних підходів автором здійснено їх умовне групування у гносеологічних цілях на інструментальні, телеологічні та комбіновані з подальшим більш ретельним розглядом їх специфіки. Окрема увага присвячена сучасним господарсько-правовим підходам до визначення природи ефективності правового регулювання суспільних відносин.

Встановлюється, що з моменту утвердження позитивістської парадигми нормативні положення почали поступово покривати суспільні відносини, не охоплені правом. При цьому обсяг останніх стрімко зростає. Це, своєю чергою, сприяло диференціації і розвитку галузей права, однак при цьому спричинило перехід до інструментального ізоляціонізму, який характеризує здійснення правового регулювання суспільних відносин з метою їх упорядкування відповідно до визначеної моделі, що, однак, не пов'язується з окресленням чітких вимірювальних цілей правового регулювання для сфери суспільних відносин, що потрапляє у предмет регулювання. У цьому аспекті, власне і виявилися екстенсивні особливості першого глобального етапу розвитку права, а також спільні для усіх галузей проблеми правового регулювання, однією з яких виступали проблема ефективності останнього.

Окреслене характеризує перший етап у межах якого усі галузі права «приткнулися» (наблизилися) одна до одної, що майже повністю виключило існування «сірих зон» – відносин, не покритих правом.

Це заклало основу для нової ітерації поступу уявлень про ефективність правового регулювання в напрямку глибокого галузевого осмислення цієї проблеми.

Для господарського права, що тісно пов'язане з економічними процесами, які відбуваються у державі, це визначає необхідність розгляду ефективності правового регулювання у відповідному ключі, а тому, у сутності, передбачає аналіз «економічної» ефективності права у тому числі в аспекті різних методологічних комбінаторик.

Ключові слова: господарське право, господарсько-правові відносини, ефективність права, ефективність правового регулювання, ефективність юридичної діяльності, методологія, економіка права, економічна ефективність, оцінка ефективності, результативність.

Summary

Gavryliuk O. O. Problem of modern theoretical, economic and legal approaches for understanding the efficiency of law and legal regulation. – Article.

The article deals with the determination of the features of modern domestic theoretic legal as well as economic legal approaches for understanding the nature of the efficiency of law and legal regulation as a necessary condition for outlining the vector of their future evolution in economic legal sense for the formation of scientifically based proposals to improve the law-making process.

Analyzing the appropriate approaches the author divides them for gnoseological purposes into groups: instrumental, teleological and combined ones and considers them closely to reveal their specificity. Particular attention is paid to modern economic legal approaches for determination of the nature of efficiency of social relations legal regulation.

It is determined that from the very beginning of the formation of positivism paradigm the legislative provision began to cover gradually the non-covered by law relations the volume of which was constantly growing. This process resulted in differentiation and further development of the fields of law but at the same time has led to the “instrumental isolationism” according to which legal regulation is carrying be establishing the model of behavior but however doesn't deal with clear measuring aims of legal influence that spreads over the social relations. This approach demonstrates extensional character of the first global

phase of law evolution as well as common for all fields of law problems one of which is problem of legal regulation efficiency.

Abovementioned characterizes the first stage of law evolution within which all the fields of law touched each other (got closer to each other) almost completely excluding in this way “gray area” namely the relation non covered by law (avoid the law).

This laid the foundation for new phase of evolution of the ideas of legal regulation efficiency in the direction of legal branch comprehension of the problem.

For economic law strongly tied with economic processes within the state this determines the necessity of consideration the efficiency of legal regulation in appropriate direction and therefore in essence outlines the “economic” aspect of the regulation efficiency that can be analyzed in variety of methodological combinations.

Key words: economic law, economic legal relations, efficiency of law, efficiency of legal regulation, efficiency of juridical activity, methodology, law economy, economic efficiency, evaluation of efficiency.